

РЕЛІГІЙНА ВІРА ЯК ОБ'ЄКТ АНАЛІЗУ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Проаналізовано дослідження вітчизняних науковців такого поняття, як релігійна віра. Визначено підходи, якими послуговуються вітчизняні науковці у своїх роботах. Охарактеризовано відмінності між теологічним, філософським та психологічним підходом у дослідженні релігійної віри. Доведено, що релігійна віра є комплексним поняттям, що потребує всебічного аналізу. Обґрунтовано, що українські науковці докладно розглядають поняття релігійної віри з погляду психології, визначаючи її як явище, що впливає на душевний стан людини та формує її світосприйняття. Науковці довели, що віра має психотерапевтичну функцію. Вона допомагає долати негаразди та рухатись до мети. Також релігійна віра набуває потужного екзистенційного потенціалу, бере пряму участь у формуванні цілісної особистості, що безпосередньо впливає на світоглядні настанови та діяльність людини. Велику роль також відіграє молитва. Вона виступає фактором формування особливого світосприйняття у її носія, що поєднує раціональне та ірраціональне, зачіпає розумові, чуттєві та моральні аспекти його існування. Крім того, у вітчизняній науковій думці віра розглядається як суто філософське поняття, нерозривно пов'язане з визначенням релігії, полем релігійної філософії, релігієзнавства та філософії релігії. Особливість філософського підходу полягає в абстрагуванні від внутрішніх станів та психічних явищ. Водночас філософський підхід фіксує змістове наповнення віри. Вітчизняні теологи, у свою чергу, розглядають віру як ключовий елемент християнського світобачення, а також у контексті аналізу проблеми співвідношення віри та розуму. У дослідженні зазначено, що, якщо філософ шукає Бога, аналізуючи природу, то теолог звертається до одкровення, джерела істини, доступ до якого людина отримала від Бога. Також обґрунтовано, що релігійна віра відіграє неабияку роль у суспільних процесах, тому сьогоденні вона в полі зору дискурсу вітчизняних науковців, що досліджують соціально-політичні проблеми в Україні, проблему війни та вплив пандемії COVID-19 на соціум.

Ключові слова: релігійна віра, особистість, богословський підхід, віра в контексті філософії релігії, віра як душевний стан, релігійна віра і соціум.

В умовах війни в суспільстві спостерігається зростання інтересу до релігії, оскільки в часи невизначеності люди звертаються до ідеї Бога, шукаючи розради та підтримки. Віра дає їм надію на краще та сили боротись з труднощами. Через це сьогоденні аналіз такого явища, як релігійна віра, набуває неабиякої актуальності, яка особливо посилюється у період криз, військових дій. Російська агресія проти України спричинила цілу низку проблем, однією із яких є збереження своєї ідентичності, свого життя та його безпеки. Одним із таких чинників, який здатний подолати когнітивний дисонанс особистості, мінімізувати її тривожність, є релігійна віра.

Досліджуючи релігійну віру, науковці стикаються з труднощами через складність цього феномену. Релігійна віра охоплює людину повністю, впливаючи на її душевні стани. Внутрішня потреба в захисті та пов'язана з цією потребою емоція схиляє людину звертатись до надприродного. Але цим віра не вичерпується. Інколи людина приходить до неї через філософські пошуки, або відчувши істинність одкровення від Бога, що проповідує та чи інша релігійна традиція. Розуміючи всю складність феномену віри, дослідники намагаються залучати якомога ширший інструментарій для його аналізу. Сьогодні актуальність дослідження релігійної віри в Україні тільки зростає, оскільки війна спонукає людей шукати опори в позаземному й вічному. Отже, метою цього дослідження є аналіз різноманітних підходів вітчизняних науковців до аналізу феномену релігійної віри.

Структурно видається доцільним розділити вітчизняних науковців залежно від їхнього підходу до розгляду феномену віри. Серед підходів ми виокремлюємо психологічний, філософський та теологічний, що відповідають погляду на релігійну віру, як на психологічне явище, як на об'єкт філософського дослідження, або як на спосіб долучитися до божественного (останнє більшою мірою актуально для християнської традиції). Варто також зважати і на те, що такий поділ на підходи є

досить умовним, оскільки кожен із них схиляється до розгляду означеного явища лише під одним кутом, позаяк релігійна віра є більш широким поняттям, що також може розглядатись і в історичному контексті як фактор впливу на соціум, як важливий елемент у дослідженнях етнічної історії тощо.

Вивчати явище релігійної віри з погляду психології видається досить природним, оскільки людина не може залишатись байдужою до речей, які, за її переконанням, визначають буття. Вітчизняний науковець В. Москалець пише, що "релігійна віра полягає у психологічно-феноменологічному полі аксіологічної або ціннісно-орієнтаційної діяльності" [11, с. 7]. На думку інших вітчизняних науковців, зокрема Д. Предко та Д. Ларіна, релігійна віра постає інтегративним утворенням, що чинить реконструктивну дію на особистість [13, с. 83]. Продовжуючи свої дослідження впливу віри та релігійних почуттів на особистість, Д. Предко зазначає, що релігійні почуття в образній формі "кодифікують та маніфестують царину сакрального", а також "фіксують певний взаємозв'язок із сакральними об'єктами, концентруючи увагу на процесі інтеграції та трансформації особистості в цій синергічній взаємодії" [12, с. 29]. Тобто можна сказати, що людина змінюється та трансформується залежно від своєї віри, а не тільки змінює своє ставлення до навколишнього світу.

Визначною особливістю психологічного підходу передує тим, що віра розглядається як реалія внутрішнього світу людини. Дослідження віри за такого підходу набуває більш прикладного характеру і розглядається без відриву від конкретних людей, що її переживають у конкретних умовах. Загалом психологія релігії виокремлює кілька рівнів дослідження, зокрема теоретичний та емпіричний. При цьому саме явище обов'язково повинно мати поведінкову кореляцію, тобто безпосередньо впливати на поведінку її носія. Психологи досліджують віру, спираючись на загальноновизнані в науковому сере-

довищі психологічні теорії, а до самої віри тоді можуть застосовуватись узагальнення, що стосуються людської психіки як явища. У своїх дослідженнях вітчизняні психологи покладаються не тільки на логічний метод, але й на методи емпіричного дослідження, такі як спостереження, експеримент, статистичний аналіз тощо. Досліджуючи вплив віри на людину, сучасні науковці вирізняють аксіологічний, праксеологічний та діяльнісний аспекти цього феномену. Віра формує етичні цінності, мотивує та задає вектор діяльності своєму носієві. У цьому контексті науковці доходять висновку, що визначити особливості психіки людини, що самоідентифікує себе як побожну, неможливо на рівні загальнопсихологічного дослідження. Психологічний підхід до розгляду феномену віри ми бачимо в таких вітчизняних науковців, як А. Колодний, В. Москалець, О. Предко, Д. Предко, Б. Лобовик, Н. Каргіна, С. Шевчук та інших.

А. Колодний розглядає віру в надприродне та релігійний феномен, порушуючи проблему "психологізації релігії" [9, с. 7]. Релігія, на його думку, у вузькому розумінні є внутрішнім особистісним станом – вірою. Цей стан забезпечує людині відчуття причетності до вищої сили. А. Колодний переконаний, що віра в Бога знижує прояви таких почуттів, як невдоволення і розчарування, а також знімає психологічне напруження, породжуване думками про смерть. Останнє вона робить через обіцянку потойбічного існування. Водночас дослідник вважає, що буденну релігійність не варто переводити лише в площину психології. Релігія справді знаходить свій емоційний вияв, але ми його бачимо і на буденному, і на теоретичному рівні. Почуття тут стають засобом доповнення "віроповчальної освіченості вірного" [9, с. 13]. Тобто релігійні почуття не є особливими та вродженими, але виступають емоційним підґрунтям світорозуміння, що формується у людини внаслідок сприйняття надприродного.

Подібним чином Б. Лобовик наголошує, що "феномен релігії і відповідна релігієзнавча категорія немислимі поза вірувальним ставленням" [6, с. 41]. Релігія у такому разі постає вираженням сердечної потреби. Науковець вважає, що таким чином цей "вірувальний" аспект релігії підкреслює її пізнавальну цінність. Б. Лобовик також аналізує релігійну віру в контексті проявів одкровення у теології. Надприродне постає формою думки, образами та уявленнями релігійної свідомості, що виражає предмет віри.

Розглядом феномену віри через призму психології також активно займається і така вітчизняна науковиця, як О. Предко [16, с. 67]. Вона аналізує грані феномену релігійної віри, досліджуючи її вплив на самоусвідомлення людини. Розглядається явище релігійної віри як екзистенційного конструкту, що бере пряму участь у формуванні цілісної особистості, що безпосередньо впливає на світоглядні настанови та діяльність людини. Науковиця торкається такої вкрай важливої функції релігійної віри, як формування основи самоактуалізації. Через це релігійна віра набуває потужного екзистенційного потенціалу. У цьому контексті О. Предко не оминає увагою і таке явище, як молитва. Його можна уявити у вигляді своєрідного психічного стану, серед характерних рис якого варто виокремити інтенсифікацією емоційної та чуттєвої сфери, що спричиняє значні зміни в людському самосприйнятті через залучення до сфери, яку суб'єкт буде ідентифікувати як божественну. Характер молитви акцентує увагу на духовних гранях буття людини, розширюючи трансцендентні сенси її існування. Молитва таким чином виступає фактором формування особливого світосприйняття у її носія, що поєд-

нує раціональне та ірраціональне, зачіпає розумові, чуттєві та моральні аспекти його існування. Молитва як прояв релігійної віри стає каталізатором свідомості.

О. Предко, як і інші вітчизняні дослідники, також вважає, що молитва є важливим інструментом подолання внутрішнього напруження та підтримки цільових установок, що вкрай важливо в критичних ситуаціях, які потребують концентрації та мобілізації внутрішніх ресурсів [15, с. 43]. Фактично молитовний процес починає виступати як один із будівничих внутрішнього віту людини, її суб'єктивної реальності, що визначає її мислення та діяльність. Безумовно, цей процес нерозривно пов'язаний з діалогічним спілкуванням з абсолютотом. У своїх працях дослідниця доходить висновку, що "віра охоплює всі напрями людської душі. У ній немовби присутня уся наша особистість в інтелектуальній, емоційній, вольовій сферах. Віра не може існувати без уяви та ідей, які не прагнули би до прояву в уявленнях" [14, с. 25].

Інший вітчизняний дослідник психології людини, В. Москалець, аналізує функціонально-психологічну сутність свідомості, що є рамковою умовою пізнання, мислення та віри людини. Він підкреслює, що релігія розкривається як психологічний феномен у контексті аналізу психологічних особливостей релігійних явищ. Нам ця праця цікава тим, що в ній В. Москалець дає змістовну характеристику психологічним аспектам таких явищ, як анімізм, магія, культ, мораль, а також характеризує релігійну віру. Аналізуючи психологію людини та важливість релігійної віри в її житті, В. Москалець переконливо доводить, що віра в Бога може стати надійним засобом психічного самозахисту суб'єкта. При цьому розглядається як віра, підкріплена досвідом потужного релігійного екстазу, так і віра "розумна", тобто коли необхідність існування позаземного та віра в Бога підживлюється переконаннями розуму. Обидва типи віри є засобом боротьби з екзистенційними фрустраціями та мають психотерапевтичний ефект. Також науковець доводить важливість "Над-смислу" за В. Франклом у вимірах психогієни, психотерапії та психокорекції. Саме віра в "Над-смисл" допомагає людині налаштуватися на оптимістичну надію та всеохопну любов, котрі є цілющими для її психіки. Віра, надія та любов становлять мотиваційно-динамічний комплекс, що формує потужний психотерапевтичний ефект "тут і зараз" [10, с. 82]. Цей комплекс формується саме внаслідок прийняття людиною "Над-смислу".

Дослідження віри не вичерпується виключно площиною психології. Психологічний підхід до аналізу цього явища дещо відрізняється від іншого – філософського. Релігійна віра не обов'язково має нами спостерігатись лише через призму душевних станів та впливу на психіку. Часто вона може бути продуктом інтелектуальної рефлексії та ставати об'єктом розумового споглядання. Основна відмінність філософського підходу полягає в абстрагуванні від внутрішніх станів та психічних явищ, тоді як психологічний підхід власне на них і фокусується, фактично перебуваючи в їхніх межах. Можна сказати, що філософський аспект фіксує змістове наповнення віри. При цьому філософ у своїх дослідженнях може не ігнорувати, а враховувати різні аспекти віри, зокрема й психологічний.

Велика кількість праць вітчизняних релігієзнавців розглядають поняття релігійної віри саме в контексті філософського аналізу релігії як явища. Наприклад, у вітчизняних навчальних посібниках з дисципліни "релігієзнавство" (А. Колодний, Т. Ніколаюк, Ю. Калінін, Є. Харьковщенко, Л. Мозговий, О. Бучма, В. Лубський)

майже завжди розглядаються особливості релігійної віри як складової частини релігії. Також велика кількість вітчизняних науковців (О. Сарапін, А. Баумейстер, Ю. Чорноморець, І. Гудима, Д. Марціновська, С. Киселиця, В. Любчук, Ю. Стрелкова, І. Соломаха, Ю. Крутій та ін.) у своїх роботах розмірковують над поняттями філософії релігії, проблемами релігієзнавства, місцем віри в парадигмах світових релігій.

Відомий вітчизняний релігієзнавець А. Колодний визначає віру як ключовий складник релігії. Досліджуючи релігійну свідомість, науковець виокремлює спільний елемент, що є у всіх конфесіях. Цим елементом є віра в надприродні суб'єкти, такі як Бог, сатана, дух. Така віра є одним із трьох піделементів релігійної свідомості в релігієзнавстві – теолого-демонологічним піделементом. Дослідник визначає ще й інші піделементи релігійної свідомості. Іншими двома є віра в ідеї про природу і суспільство (природно-суспільний піделемент) та антропо-іммораталістський піделемент, тобто ідеї про сенс земного життя та ідея безсмертя у потойбіччі [8, с. 15]. Усі концептуальні піделементи релігійної свідомості потребують особливої віри суб'єкта.

Водночас науковець висуває слушну тезу про неможливість уникнення проблеми визначення релігії на теоретичному рівні як віри в надприродне. Як приклад наводиться буддизм. В основах його доктрини не відбудеться суттєвих змін, якщо раптом його послідовники відмовляться від віри в богів чи демонів. Крім того, істоти з божественним статусом виступають радше істотами поцейбічними, ніж потойбічними. А. Колодний таким чином ставить під сумнів віру в надприродне як обов'язковий складник будь-якої релігії.

Також науковець вважає, що віра в надприродне не обов'язково має бути присутньою у такій формі релігії, як магія. Магія схильна розглядати божества і демонів як живих істот, що існують саме у природі. Тобто, строго кажучи, ці всі істоти є поцейбічними. А. Колодний таким чином погоджується з тим, що як "саме поняття надприродного не є адекватним для характеристики релігії, так і наявність віри в надприродне не є достатнім критерієм щоб вважати той чи інший феномен духовного життя належним до релігії" [7, с. 87]. Слушне зауваження, оскільки завжди залишається актуальним питання межі природного та проблема людського бажання уявляти надприродне як особливу форму природного.

Вітчизняні філософи досліджують різні аспекти феномену релігійної віри. Наприклад, Ю. Стрелкова у своїх дослідженнях аналізує відмінності релігійної та нерелігійної віри. Науковиця стверджує, що першою ознакою релігійної віри є власне предмет віри, який є надприродним і не підкорюється законам довколишнього світу. Для монотеїстичних релігій це є віра в Бога. Далі, в межах релігійної свідомості "на ґрунті віри оформлюється віровчення, як система догматів, прийняття яких виступає необхідною умовою включення до ... релігійної традиції" [19, с. 110]. Науковиця наголошує, що категорія "віри" є ключовою частиною фундаментальної аксіологічної тріади "віра – надія – любов" європейської і, відповідно, української культури.

У вітчизняному дискурсі зазвичай релігійна віра розглядається у межах християнської традиції. Наприклад, Є. Харьковщенко торкається феномену віри, розглядаючи найважливіші християнські цінності в сучасній православно-богословській інтерпретації [20, с. 64]. Науковець вважає, що православ'я сучасності дещо трансформувалося та відійшло від ідеї можливості пізнання Бога, через що відмовилося від минулих трактувань

віри як особливого виду знання. Розсудлива віра обмежується формальним ставленням до Бога та людини, акцентуючи увагу на міркуваннях та розумових поняттях. Така віра не може свідчити про моральне зростання людини. Доказова істина завжди буде поступатися живому переживанню та інтуїції віри. При цьому виникає роздвоєння людського "я" на внутрішнє та зовнішнє і, відповідно, розділення світу на земний та небесний. Останній для побожної людини набуває найбільшого значення, тому вона готова принести в жертву блага свого земного життя заради небесного існування. Віра є основою релігійного світосприйняття, через неї "вирішуються питання обґрунтування цінності самої релігії, аксіологія церкви" [20, с. 68]. Науковець вважає, що релігійну віру можна вважати однією з найважливіших цінностей, що визначають життя індивіда.

О. Сарапін застосовує філософський підхід, досліджуючи феномен віри в контексті розгляду релігійної філософії та дисциплінарних проблем філософії релігії. Науковець розглядає релігійну віру як основу релігійної філософії, оскільки остання постає творчістю побожної людини і орієнтована на пов'язані з релігійною тематикою проблеми. У свою чергу, ідентифікуючи філософію релігії як конструювання "концептів, завдяки яким з'ясується проблема корелятивів позамежного" [18, с. 38], науковець визначає віру як одну з таких опорних детермінант – корелятивів позамежного. Опорні детермінанти науковець поєднує у декілька комплексарних пар: "релігія – віра" та "уособлення потойбічності – Бог (божественне)". Ці пари, на його думку, й утворюють проблемне поле філософії релігії.

Віру в контексті феномену чуда розглядає у своїх працях І. Гудима [5, с. 88]. Він вважає, що в теології кордони віри не дозволяють досягнути дії Божі допитливою розуму, оскільки богослови схильні переводити чудо в категорію незбагнених таємниць. Відповідь на запитання причини та задуму завжди буде недосяжною, оскільки нею володіє лише Бог, тоді час як людина не в змозі досягнути послідовність причин та наслідків появи чуда. Науковець робить висновок, що "за відсутності ж пояснення цього кола питань, без яких годі й сподіватися пролити світло розуміння на питання модусу реальності чуда, будь-які концептуалізації останнього не зможуть ... зробити переконливим і життєздатним учення про дієвого Бога, здатного творити неможливе" [5, с. 93]. Тобто постає проблема неможливості раціонального осягнення чуда носіями віри в непізнаваність Божого задуму.

Тут доцільно буде зазначити, що дещо інакшим постає теологічний погляд на феномен віри. Якщо філософ шукає Бога, аналізуючи природу, то теолог звертається до одкровення, джерела істини, доступ до якого людина отримала "ззовні", від Бога. Сьогодні в нас є низка вітчизняних філософів, що торкаються питання релігійної віри, розглядаючи його з погляду теології (К. Говорун, Ю. Чорноморець, П. Мельник та ін.). Принагідно зауважимо, що досить важко однозначно визначити погляд на проблему віри як суто філософський або як суто теологічний, оскільки теологи у своїх дослідженнях широко послуговуються філософським інструментарієм. Важливим фактором розрізнення тут виступає ставлення дослідника до священних текстів і на скільки він спирається на них як на джерело істини. Також варто зауважити, що і теолог може природним чином проводити аналіз понять, послуговуючись лише філософським підходом.

В українському теологічному дискурсі віра часто фігурує у контексті розгляду проблеми співвідношення віри та розуму у християнській традиції. Багато поло-

жень Біблії неможливо перевірити раціональним розумом, тому їх потрібно сприйняти на віру як одкровення від Бога, тобто як безумовну істину. Але навіть усередині релігійної системи віра стикається з природним потягом людського розуму до раціонального пояснення та тлумачення істини одкровення. Саме тут і постає проблема, наскільки раціональному розуму побожної людини слід піддавати критиці, аналізувати та змінювати положення його віровчення.

Цікавою тут видається думка вітчизняної науковиці І. Васильєвої. Вона вважає, що досвід філософування та досвід віри не обов'язково мають бути в конфлікті. Часто вони "взаємодоповнюють, взаємонасичують одне одного" [2, с. 67], оскільки покликані виконувати не зовсім однакові завдання. Це є дві "мови" людського духу. Основою віри є побудова фрагментів досвіду у прагненні рухатись до духовного джерела, тоді як філософування ставить за мету осягнення сутності буття і може в цьому керуватись цілком християнськими принципами. У цьому разі розум і віра можуть перетворитись на осмислення та благоговіння у межах однієї релігійної (у цьому випадку християнської) парадигми.

З погляду як філософії, так і теології поняття релігійної віри торкається у своїх дослідженнях вітчизняний науковець Ю. Чорноморець. Розмірковуючи над працею відомого українського філософа А. Баумейстера, присвяченої аналізу філософії Томи Аквінського, Ю. Чорноморець вдається до розгляду поняття віри в античних та біблійних традиціях. Науковець наголошує, що в них віра супроводжує знання, а не замінює його. В античній філософії віра виявляється впевненістю у якомусь виді пізнання, тоді як у Біблії під вірою розуміється відкритість проголошеній Богом істині. Водночас "традиція бачити у вірі засіб заміни знання ... виявляється уже в творчості кападокійців, але досягає максимуму в томізмі" [21, с. 186]. Згідно з Томою, на думку Ю. Чорноморця, віра є рішенням особистої волі, розуміється як прийняття тих чи інших суджень за істинні та також є впевненістю розуму. Аналізуючи здобутки видатних християнських мислителів та розглядаючи проблеми релігієзнавства у ХХІ ст., Ю. Чорноморець доходить висновку, що серйозним викликом для релігієзнавства можна вважати новітню теологію, що обов'язково включає в себе компонент віри, радикальну ортодоксію. Вона заперечує можливість усвідомлення релігії світським розумом, наголошуючи, що здатність до цього має лише теологія. Зважаючи на це, сьогодні релігієзнавство все ще проходить період самоусвідомлення: "в найближчому майбутньому в релігієзнавстві слід очікувати бурхливих дискусій саме між прибічниками релігієзнавства в душі Апеля і релігієзнавством у душі Габермаса" [22, с. 52].

Ми не могли оминати нашою увагою ґрунтовний аналіз проблеми розрізнення розуміння церкви як предмета віри та як історичного феномен відомого теолога К. Говоруна. Теолог проаналізував погляди великої кількості мислителів щодо відмінностей ідеального бачення церкви від її реального стану та дійшов висновку, що поляризація реального та ідеального не йде на користь церкві, оскільки розділяє її на "церкву Бога" та "церкву людей", що потенційно може загрожувати її цілісності [4, с. 39; 55–56]. І хоча однозначно розв'язати цю проблему важко, зменшити внутрішнє розділення у церкві може допомогти відкрите еклезіологічне бачення та розмивання межі між сакральним та профанним. Тобто маєтись на увазі такий погляд на світ та церкву, що сприймає взагалі все суще як причетне до сакраль-

ного та добре за своєю природою, а зло – лише як наслідок хибного вживання природи.

Вищезазначені погляди вплинули і на сприйняття теологом COVID-19. І хоча богослов не аналізує релігійну віру як окреме явище, вона розглядається у контексті таких гострих питань, як можливість зараження хворобою через причастя. Постає питання, чи можна вважати страх зараження ознакою слабкості віри. Особливого аналізу тут потребують висловлювання митрополита Онуфрія та патріарха Філарета про те, що кров Христа у причасті не може призвести до зараження. К. Говорун наводить невтішну статистику захворювань серед монахів, аргументуючи свою тезу, що вірус має можливість передаватись між людьми, зокрема, через причастя. Він вважає, що, оскільки тіло Христа онтологічно було таким самим, як і людське, то і мікроорганізми могли існувати в тілі Ісуса так само, як і в тілах інших людей. Це означає, що і через евхаристичну плоть і кров Христа вони можуть передаватись між ними. К. Говорун порівнює сприйняття захворювання на COVID-19 як ознаку слабкості віри до так званих "випробувань муками", що були поширені в середньовіччі, коли людину наражали на небезпеку та оцінювали силу її віри залежно від того, чи вдалось їй цієї небезпеки уникнути [3, с. 12]. Теолог також принагідно розглядає питання, чи варто вводити карантинні обмеження у зібраннях, усі учасники яких вірять у неможливість розповсюдження хвороби в храмі, на скільки виправдані такі переконання і що нам про це говорить історичний досвід. Розглядаючи актуальне питання онлайн-богослужінь під час пандемії, К. Говорун також розмірковує над факторами, які роблять літургію спільною справою боговірних, незважаючи на те, що вони можуть фізично перебувати в різних місцях.

Не зайвим буде згадати, що явище віри можна аналізувати і на перетині релігії та політики, у контексті повномасштабного вторгнення, та соціальних проблем. Це роблять у своїх роботах такі вітчизняні науковці, як В. Єлєнський, Л. Филипович, І. Козловський, О. Бучма, М. Бабій, О. Бортнікова, Н. Пивоварова, Е. Мартинюк та багато інших. Також варто згадати монографію О. Предко, С. Руденка та Є. Харьковщєнка, присвячену релігійній безпеці під час пандемії COVID-19. В останній науковці закликають на законодавчому рівні переосмислити явище релігії та ролі релігійних організацій у суспільстві, розглядаючи віру як первинну потребу побожної людини [17, с. 138–141]. Також релігієзнавці проаналізували спричинену пандемією проблему віртуалізації релігії та проблему некомпетентної подавання матеріалів, що стосуються релігійних питань деякими ЗМІ.

Загалом вітчизняні мислителі не сумніваються у тому, що релігійна віра українців відіграє неабияку роль у соціально-політичних процесах. О. Бортнікова, аналізуючи елемент віри в релігії та політиці, розмірковує про шляхи їх взаємодії. Науковиця вважає, що ключ до розуміння політики та релігії лежить у відповіді на запитання, як релігійна та нерелігійна віра співвідносяться з політичною діяльністю [1, с. 85]. Вона запропонувала декілька підходів, що можуть допомогти це зробити. Перший – це метаісторичний аналіз теократій та світських форм правління, а другий – це побудова інституційної матриці державного релігійно-політичного простору.

З огляду на вищезазначене ми бачимо, що вітчизняні науковці сьогодні продовжують активно розглядати віру в різних аспектах. З одного боку, спостерігається широкий аналіз різних граней впливу релігійної віри на особистість людини, її психологію, роль віри у форму-

ванні світогляду. Неабияку цікавість у науковців викликає аксіологічний аспект релігії, впливи на ціннісну систему суб'єкта. З іншого боку, вітчизняні науковці намагаються досліджувати віру як інструмент, що допомагає людині досягати мети та зберігати душевну рівновагу, що має неабияку актуальність у сьогоdnішніх реаліях. Науковці сходяться на тому, що релігійна віра виконує терапевтичну функцію та допомагає індивідууму долати перешкоди та боротися з труднощами. Також не викликає сумніву той факт, що віра в Бога та надприродне актуалізує самоідентифікацію людини, стає каталізатором трансформації її психіки та зміни поведінки. Релігійна віра повністю охоплює життя її носія через великий спектр онтологічних питань, на які з її допомогою відповідає суб'єкт.

Водночас вітчизняні філософи не полишають спроб чітко окреслити різницю між релігійною та нерелігійною вірою. У їхніх роботах аналізується поняття віри, досліджуються трансформації розуміння цього феномену в християнській традиції. Українські філософи також розмірковують над тим, чим, власне, є релігія. Усебічному аналізу піддається таке явище, як віра в надприродне як визначальна її риса. Ще одним центром уваги постає релігієзнавство як дисципліна, дослідження характерних рис релігійної філософії та філософії релігії. Українські релігієзнавці аналізують праці видатних світових мислителів, їхні спроби шукати Бога та пояснювати світ, послугуючись не релігійним одкровенням, а філософським пошуком.

З погляду теології українські науковці часто торкаються поняття релігійної віри у спробах вирішити теологічно-філософське питання співвідношення віри та розуму. Вітчизняні теологи зазвичай звертаються до праць християнських мислителів у спробах прояснити їхнє бачення віри як інструменту пізнання Бога. Ключовим постає питання визначення тієї ролі, яку відіграє віра в житті християнина. Також не залишились непоміченими тектонічні зрушення в українському та світовому Православ'ї, що підвищило інтерес до еkleзіологічних питань. Світова пандемія минулих років привернула увагу вітчизняних теологів до проблеми онлайн-богослужіння та дискусії щодо можливості зараження COVID-19 через причастя. Загалом ми можемо відзначити критичне ставлення вітчизняної теологічної думки до сліпої віри в нерозповсюдження вірусу в освячених місцях, монастирях і храмах, а також сліпої віри в неможливість зараження хворобою через причастя.

Не оминули увагою вітчизняні науковці і соціальні процеси. Сьогодні, у часи війни та після пандемії, актуалізується аналіз релігійних процесів крізь призму релігійної безпеки. Науковці розглядають релігійну віру як фактор, що відіграє неабияку роль в українському суспільстві. Україна як держава, серед громадян якої є велика кількість представників багатьох конфесій, потребує широкого дослідження релігійних впливів на соціум, пошуку формули забезпечення та встановлення форми мирного співіснування різних релігійних груп. Тому вітчизняні релігієзнавці шукають найкращі шляхи розв'язання потенційних та наявних проблем в українському суспільстві. Вони сходяться на думці, що найкраще допоможе розв'язати наявні проблеми публічна дискусія та аналіз уже готових політичних рішень, що відбувалися в історії людства.

Список використаних джерел

1. Бортнікова О. Віра як підстава взаємодії релігії та політики. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Філософія*. 2016. № 1. С. 78–88.

2. Васильєва В. Віра, розум і християнська релігія: соціально-філософський аналіз. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. № 40. С. 63–70.
3. Говорун К. Добрі і лихі богословські плоди пандемії. *Софія: гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. № 2. С. 9–13.
4. Говорун К. Риштування Церкви. Вбк постструктуральної еkleзіології. Київ, 2019.
5. Гудима І. Проблема модусу реальності чуда в сучасній християнській теології. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Філософія*. 2015. № 4. С. 87–94.
6. Колодний А. Академічне релігієзнавство. Київ, 2000.
7. Колодний А. Буддизм – релігія без віри в надприродне. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 2. С. 87–94.
8. Колодний А. Релігійний феномен у змінах його складових: релігієзнавче бачення. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 80. С. 13–16.
9. Колодний А. Релігія в її сутності і структурі. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 78. С. 5–18.
10. Москалець В. "Над-смісл" у логотерапії горя та мук совісті. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Психологія*. 2023. № 16. С. 73–83.
11. Москалець В. Психологія релігії. Київ, 2020.
12. Предко Д. Специфічні особливості релігійних почуттів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія*. 2015. № 11. С. 23–30.
13. Предко Д., Ларін Д. Релігійна віра як чинник подолання критичних життєвих ситуацій. *Психологічний часопис*, 2017. № 4. С. 76–86.
14. Предко О. Віра як релігійний феномен. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 34. С. 21–30.
15. Предко О. Молитва як діалог людини та Бога: релігієзнавчий аспект. *Софія: гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2019. № 13. С. 42–46.
16. Предко О. Психологія релігії: стан і перспективи розвитку. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 33. С. 67–76.
17. Предко О., Руденко С., Харьковченко Є. Релігійна безпека в Україні в умовах коронавірусної пандемії. Вінниця, 2021.
18. Саралін О. Пропозиції стосовно конструктивного вивчення філософії релігії і презентація одного з можливих варіантів. *Українське релігієзнавство*. 2012. № 64. С. 35–41.
19. Стрелкова Ю. Віра як філософсько-релігієзнавча проблема. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2014. № 1. С. 104–111.
20. Харьковченко Є. Духовні цінності у сучасній православно-богословській інтерпретації. *Актуальні проблеми духовності*. 2004. № 5. С. 64–72.
21. Чорноморець Ю. Апорії неомітизму. Роздуми над книгою Андрій Баумейстер. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. *Sententiae*. 2014. № 1. С. 182–195.
22. Чорноморець Ю. Перспективи релігієзнавства у XXI столітті. *Філософська думка*. 2013. № 3. С. 39–54.

References

1. Bortnikova, O. (2016). Faith as a basis of interaction of religion and politics. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Philosophy*, 1, 78–88 [in Ukrainian].
2. Chornomoretz, Yu. (2013). Prospects of religious study in the XXI century. *Philosophical thought*, 3, 39–54 [in Ukrainian].
3. Chornomoretz, Yu. (2014). Aporias of the neo-Thomism. Reflections on a book by Andrii Baumeister: Thomas Aquinas: An Introduction to thinking. God, life and cognition. *Sententiae*, 1, 182–195 [in Ukrainian].
4. Hovorun, K. (2019). *Scaffolds of the Church: Towards Poststructural Ecclesiology*. Spirit and Letter [in Ukrainian].
5. Hovorun, K. (2020). Good and evil theological fruits of the pandemic. *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 2, 9–13 [in Ukrainian].
6. Hudyma, I. (2015). The problem of the measure reality of the miracle in modern christian theology. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Philosophy*, 4, 87–94 [in Ukrainian].
7. Kharkovshchenko, Ye. (2004). Spiritual values in modern Orthodox theological interpretation. *Actual Problems of Mind*, 5, 64–72 [in Ukrainian].
8. Kolodnyi, A. (2000). *Academic Religious Studies*. The world of knowledge [in Ukrainian].
9. Kolodnyi, A. (2009). Buddhism – religion without belief in supernatural. *Ukrainian Religious Studies*, 2, 87–94 [in Ukrainian].
10. Kolodnyi, A. (2016). Religion in its essence and structure. *Ukrainian religious studies*, 78, 5–18 [in Ukrainian].
11. Kolodnyi, A. (2016). Religious phenomenon in the changes of its components. *Ukrainian religious studies*, 80, 13–16 [in Ukrainian].
12. Moskalets, V. (2020). *Psychology of religion*. Lira-K [in Ukrainian].
13. Moskalets, V. (2023). The "sub-sense" concept in the logotherapy of grief and torment of conscience. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University. Philosophy*, 16, 73–83 [in Ukrainian].
14. Predko, D. (2015). Specific features of religious feelings. *Bulletin of the Cherkasy University. Philosophy*, 11, 23–30 [in Ukrainian].
15. Predko, D., Larin, D. (2017). Religious faith as a factor for overcoming critical life situations. *Psychological journal*, 4, 76–86 [in Ukrainian].
16. Predko, O. (2005). Faith as a religious phenomenon. *Ukrainian religious studies*, 34, 21–30 [in Ukrainian].
17. Predko, O. (2005). Psychology of religion: state and development prospects. *Ukrainian religious studies*, 67–76 [in Ukrainian].

18. Predko, O. (2019). Prayer as a dialogue between person and God: the religious aspect. *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 13, 42–46 [in Ukrainian].

19. Predko, O., Rudenko, S., Kharkovshchenko, Ye. (2021). *Religious security in Ukraine in the conditions of the coronavirus pandemic*. Publishing house of private entrepreneur Kushnir Yu.V. [in Ukrainian]

20. Sarapin, O. (2012). Proposals regarding the constructive study of the philosophy of religion and the presentation of one of its possible variants. *Ukrainian religious studies*, 64, 35–41 [in Ukrainian].

21. Strielkova, Yu. (2014). Faith as a philosophical and religious problem. *Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*, 1, 104–111 [in Ukrainian].

22. Vasylieva, V. (2010). Faith, reason and the Christian religion: a socio-philosophical analysis. *Humanities Bulletin of Zaporizhzhie State Engineering Academy*, 40, 63–70 [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 01.09.23

Ihor Maksymenko, PhD Student

ORCID ID: 0000-0002-9662-543X

e-mail: mrdkigorm@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RELIGIOUS FAITH AS AN OBJECT OF ANALYSIS IN THE SCIENTIFIC WORKS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN RESEARCHERS

The article analyzes the researches of Ukrainian scientists on such a concept as religious faith. The article identified the approaches used by scientists in their works. Differences between theological, philosophical, and psychological approaches to the study of religious faith are characterized. It is proven that religious faith is a complex concept that requires comprehensive analysis. The article argues that Ukrainian researchers thoroughly examine the concept of religious faith from a psychological perspective, identifying it as a phenomenon that affects a person's mental state and shapes their worldview. Scientists have proven that faith has a psychotherapeutic function. It helps to overcome difficulties and move towards a goal. Also, religious faith acquires powerful existential potential and takes direct part in forming a holistic personality, directly affecting the individual's worldview and activities. Prayer also plays a significant role. It serves as a factor in shaping a unique worldview in its bearer, combining rational and irrational elements and touching upon the intellectual, sensory, and moral aspects of their existence. Furthermore, in domestic scientific thought, faith is also considered purely as a philosophical concept, inextricably linked with the definition of religion, the field of religious philosophy, religious studies, and the philosophy of religion. The uniqueness of the philosophical approach lies in abstracting from internal states and mental phenomena. At the same time, the philosophical approach captures the substantive content of faith. Ukrainian theologians, in turn, consider faith as a key element of the Christian worldview, as well as in the context of analyzing the problem of the relationship between faith and reason. The study notes that while the philosopher seeks God by analyzing nature, the theologian turns to revelation, the source of truth, access to which humans have received from God. The article also argues that since religious faith plays a significant role in societal processes, it is currently attracting considerable attention from Ukrainian scientists researching socio-political issues in Ukraine, the problem of war, and the impact of the COVID-19 pandemic on society.

Keywords: religious faith, personality, theological approach, faith in the context of the philosophy of religion, faith as a mental state, religious faith and society.